

Op jacht naar Rijstgras rond Meppel

“..., de botanist doet zulks gaarne, wanneer de natuur niet

Wat doen floristen als door COVID-19 excursies worden afgelast, thuiswerken het devies is en ze opeens ‘tijd’ overhouden? Ze gaan naar buiten om bij te tanken. Het resulteerde erin dat alleen al via de Verspreidingsatlas 50.000 plantenwaarnemingen meer zijn ingevoerd dan vorig jaar. Zelf besloot ik mijn woonplaats Meppel eens wat beter onder de loep te nemen. Met een opmerkelijk resultaat.

Mijn struintochten leverden tal van leuke waarnemingen op. Zo vond ik de Noordelijke waterlelie (*Nymphaea candida*) in de Schuttevaerhaven, een jachthaven vlakbij het centrum van Meppel. Nieuwsgierig of deze soort op meer plekken te vinden zou zijn, besloot ik ook een kijkje langs andere wateren in Meppel te nemen. Dat leverde, behalve een groot aantal groeiplaatsen van de Noordelijke waterlelie, tot mijn verrassing ook meerdere vondsten van het als zeldzaam te boek staande Rijstgras (*Leersia oryzoides*) op.

Op Rijstgrasjacht

Ik besloot mijn zoektocht naar Rijstgras systematisch aan te pakken en alle grotere wateren tot op circa 5 km vanaf Meppel af te struinen. Dat zijn er rond Meppel best veel, omdat er verschillende beken (Oude Vaart, Wold Aa, Reest en Meppelerdiep) en kanalen bij elkaar komen.

Uiteindelijk is Rijstgras in 24 kilometerhokken aangetroffen. De meeste waarnemingen zijn

Rijstgras bij Oudemolen. Foto: Willem Braam.

Zoekbeeld Rijstgras

Rijstgras lijkt nog het meest op Rietgras. Zeker als de oevervegetatie in de voorzomer al eens is gemaaid en opnieuw is uitgelopen. Rijstgras is echter een slag fijner en valt op door haar fris geelgroene kleur. Ook heel karakteristiek is het haaks afstaande bovenste stengelblad ('vlagblad'). Een beeld dat ontstaat doordat

de bloeipluimen vaak grotendeels

opgesloten blijven in de bladschede. Deze is hierdoor ook wat opgeblazen. De bloeipluimen ontplooiën zich vooral in warme jaren. Maar ook de standplaats lijkt een rol te spelen. Tussen hogere oeverplanten ontplooiën de pluimen zich vaak ook volledig. Nadere bevestiging krijg je door te voelen. De planten voelen zeer ruw aan. Verder zijn de knopen behaard. Rijstgras staat graag met zijn voeten in het water. Door 'over' de oevervegetatie naar het water te kijken vallen de daartegen afstekende fris geelgroene stengels met vlagblad vaak al van een afstandje op. De beste tijd om op zoek te gaan naar Rijstgras is in de nazomer (augustus-september).

gedaan in de benedenloop van de beken. Talrijk bleek het voor te komen langs de Reest, langs de Wold Aa (daar waar rond het knooppunt Meppel-Noord (A32) natuurvriendelijke oevers zijn aangelegd) en langs aan de Oude Vaart grenzende kwel sloten. Ook langs de vijvers, een restant van de Oude Vaart, met plas-dras oevers

in de woonwijk Haveltermade is Rijstgras veelvuldig aangetroffen. In het stroomgebied van het Meppelerdiep zijn mogelijk nog aanvullende groeiplaatsen langs sloten te vinden. Dit gebied heb ik slechts steekproefsgewijs bekeken.

Historische vondsten

Rijstgras is in het verleden va-

Verspreiding Rijstgras in Nederland voor 2000 (grijze vierkantjes) en na 2000 (rode stippen). Bron: NDFF Verspreidingsatlas.

karig is met de schatten van haar plantenrijk.”¹

Herbariumvel met bloeiend Rijkstgras, verzameld door Kloos langs de Reest in 1917. Bron: Naturalis Biodiversity Center.

Een gerichte zoektocht rond Meppel in de nazomer leverde in korte tijd een groot aantal groeiplaatsen op (zwarte stippen). Oudere waarnemingen zijn weergegeven in groen. Bron: historische waarnemingen NDFV Verspreidingsatlas.

verzameld langs de Reest. Vervolgens duurt het tot 1942 voordat Rijkstgras opnieuw gemeld wordt, deze keer langs de Smildervaart (nu Oude Vaart). Na 2000 volgen meer waarnemingen, waaronder opgaven uit het stroomgebied van de Wold Aa en De Wieden. De huidige vondsten sluiten aan bij het historische verspreidingsbeeld.

Opmerkelijk is niet alleen de grote tijdsspanne tussen de waarnemingen sinds 1859, maar ook dat ze gezien haar ruime verspreiding rond Meppel in 2020 de afgelopen jaren niet vaker is gevonden. Langs de oevers van de Reest, waar ze deze zomer zeer talrijk voorkwam, is Rijkstgras sinds 1917 onopgemerkt gebleven. Rond Coevorden, waar ze voor het laatst in 1947 is waargenomen, bleek Rijkstgras in 2020 eveneens abundant. Twee ‘hit-en-run’ bezoeken aan kansrijk ingeschatte locaties leverden hier waarnemingen in tien km-hokken op! Dit duidt op een inventarisatie-effect. Rijkstgras zie je namelijk makkelijk

ker bij Meppel gevonden. De oudste vondst stamt al uit 1859. Suringar en Van der Sande Lacoste ondernamen in dat jaar een botanische excursie in Drenthe en verzamelden langs het Mallegat herbariummateriaal. In de zomer van 1917, tijdens een excursie van de Botanische vereniging, is herbariummateriaal

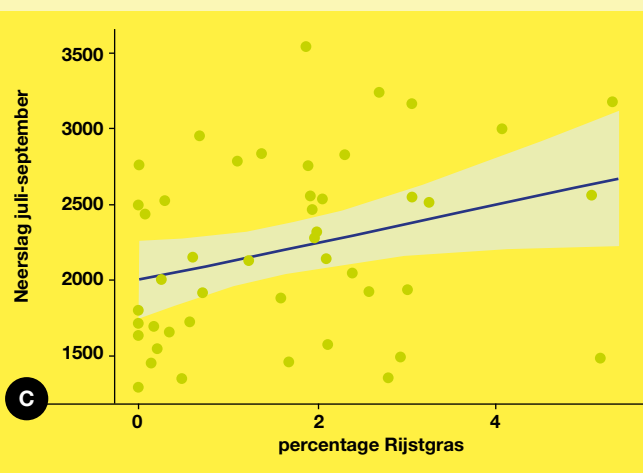
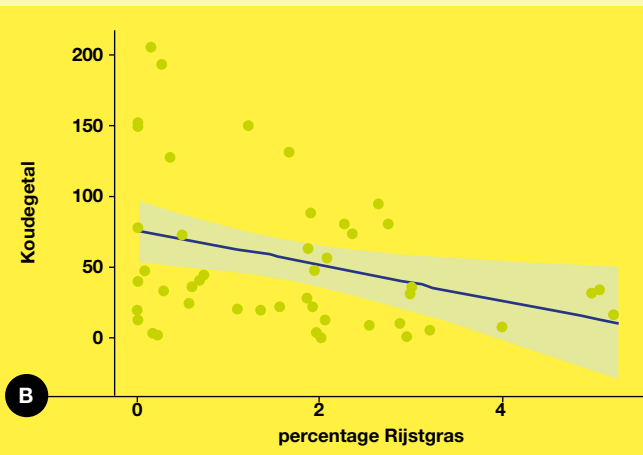
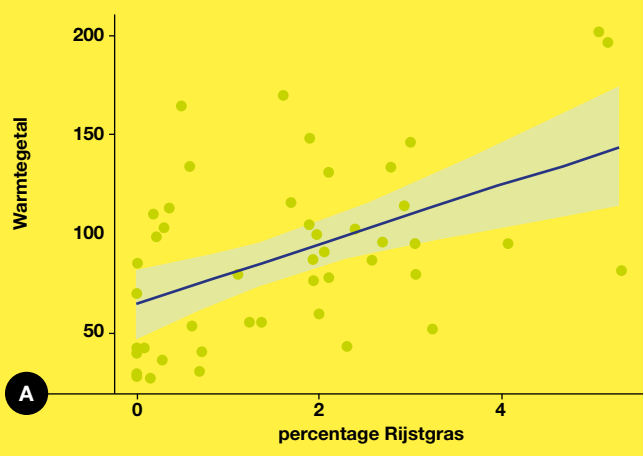
over het hoofd. Het is één van die soorten waarvoor je eerst een goed zoekbeeld moet ontwikkelen. Het is dus maar de vraag of Rijkstgras echt verdwenen is uit de hokken waaruit ze al langere tijd niet meer is gemeld. Een andere mogelijke verklaring is dat Rijkstgras geprofitteerd heeft van de afgelopen warme zomers en ‘opnieuw’ is opgedoken binnen het historische verspreidingsgebied.

Warmteminnend

Om te bepalen of en zo ja, welke klimatologische factoren het voorkomen van Rijkstgras beïnvloeden hebben we een analyse uitgevoerd met landelijke gegevens². Daarbij hebben we ons beperkt tot de periode 1975-2020. De getoetste variabelen zijn:

- het aantal gecorrigeerde km-hokwaarnemingen met Rijkstgras per jaar³
- het warmtegetal (maat voor de warmte gedurende het groeiseizoen van 1/04 tot 31/10),
- het Hellmann-koudegetal (maat voor de kou gedurende de winter van 1/11 tot 31/03) en
- de hoeveelheid neerslag in de voorzomer (april-juni) en nazomer (juli-augustus).

De mate waarin Rijkstgras voorkomt (percentage van de goed onderzochte hokken in dat jaar) blijkt het best verklaard te worden door een combinatie van het warmtegetal, het koudegetal en de neerslag in de nazomer (verklaart 40% van de data, $p < 0.01$). De trends die we vinden zijn: hoe warmer het groeiseizoen, hoe zachter de winter en hoe meer neerslag in de nazomer hoe meer Rijkstgras er wordt waargenomen (figuur 1 A, B & C, samengevat in figuur 2). Van deze variabelen ver-

Figuur 1. De mate van voorkomen van Rijkstgras (% van alle goed onderzochte hokken in dat jaar) tegenover klimaatvariabelen.

A: Warmtegetal, hoe hoger het warmtegetal hoe warmer de zomer, **B:** Koudegetal, hoe lager het koudegetal hoe zachter de winter, **C:** Neerslag nazomer. Cirkels zijn individuele waarnemingen, lijn is de lineaire regressie en grijs gearceerd gebied het 95% zekerheidsinterval.

Klimaatvariabelen	Percentage rijkstgras
Warmtegetal	0,49
Koudegetal	-0,34
Neerslag apr-juni	-0,11
Neerslag juli-sept	0,31

Figuur 2. Correlatie Rijkstgras en klimaatvariabelen. Correlaties met significante waarden ($p < 0.05$) zijn weergegeven als ellips. Paars is een positieve correlatie en oranje een negatieve correlatie. Hoe sterker de correlatie (op een schaal van 0 tot 1) hoe groter de positieve of negatieve waarde in de ellips (respectievelijk positieve of negatieve correlatie).

toont het warmtegetal de sterkste correlatie.

Rijkstgras staat bekend als ‘warmteminnende’ soort en lijkt dus te profiteren van het warmer wordende klimaat in Nederland. De landelijke trendgrafiek in figuur 3 laat zien dat Rijkstgras sinds de eeuwwisseling vooruit is gegaan. Behalve klimaatverandering speelt mogelijk ook de toename van het aantal geschikte biotopen langs de grote rivieren door natuurontwikkeling een rol.

Dit verslag laat zien waar een dagje struinen al niet toe kan leiden. Het inventariseren van planten is bovendien een coronabestendige bezigheid. Ga de natuur in, ook in de komende wintermaanden en laat je verrassen!

Tekst: Edwin Dijkhuis (FLORON)
Analyse: Marit van Santen (FLORON)

Bronnen

- Zinsnede uit “Voorlopig verslag van eene botanische excursie in de Provincie Drenthe”. W.F.R. Suringar en C.M. Van der Sande Lacoste, 1859.
- Er is gebruik gemaakt van klimaatgegevens van het KNMI (gemiddelde waarden van 10 meetstations) en verspreidingsgegevens van Rijkstgras uit de NDFF.
- Om te corrigeren voor de onderzoeksinspanning hebben we het aantal km-hokwaarnemingen met Rijkstgras per jaar gedeeld door het aantal goed onderzochte hokken in dat jaar (hokken met > 100 waarnemingen).

Figuur 3. Rijkstgras neemt sinds de eeuwwisseling toe. Bron: FLORON & CBS.

